

Antal István

Tadeusz Kantor

Installáció és vetítések a Lengyel Intézetben

Evidens életművekről – mint amilyen *Tadeusz Kantoré* – a legnehezebb írni. Ha valaki ugyanis képes túltenni magát azon a dilettáns szerénytelenségen, hogy az „örökkévalóságnak” nevezett pszeudot célozza be, nem könnyű eldöntenie, hogy kinek írja, amit ír: azoknak a fiataloknak-e, akik életkoruknál fogva most láthatják először *A halott osztály* kiállított bábuait (bár már ők is ott lehetnek volna a Budapest Galéria Szabadsajtó úti kiállítótermében néhány évvel ezelőtt), vagy a mai közép- és-poszt-középgenerációnak, amelynek tagjai, belesavanyodva a *Kaposvár*-reminiscenciákba és belekényelmesedve a *Katona* modoros kalandjaiba, ideális, de nem túl érdekes médiumaiként kínálkoznak az efféle cikkeknek. Vagy marad a legvonzóbb út: a teljes szubjektivitás. Elvégre Kantort lehet úgy is szeretni, mint a mákostasztát, a többit elvégzik majd a művészet- és színháztörténészek.

Előljáróban és kicsinyt (el)függetlenedve a tárgytól, örömmel konstátálom, hogy már harmadik darabjával működik Budapesten egy fiatal színész/rendező, *Bagó Bertalan*, aki, konok módon színpadra travesztált látomásaiban, hasonló szemlélettel próbálja belakni a játékkeret, mint a lengyel zseni, persze, még nem olyan bátran és kevesebb tudással, illetve, ami *ott* már bölcsesség, az *itt* még csak merészség, és ami *ott belülről* életbe tett színpad, az *itt* még kívülről színpadra tett élet. Mindenesetre, sohasem hallott Kantorról korábban, és úgy botlott a szellemébe, mint vaktyúk a kendermagba – ez jó.

Jómagam, hosszú idő óta nem vagyok már nagy színházbajáró. Zavar a magyar színészek többségének mesterségesen természetes beszédstílus, a deklamáló ellendeklamáció és az azt kitermelő, rosszul megemelt gesztusvilág, ami pontosan árulkodik az itt élő emberek azonosságproblémáiról; nem tudom, hogy amit csinálnak, azt *ők* mennyire veszik komolyan? Mi az, amit jeleznek és mi az, amit élesben tesznek? Viselkedni tanulna egy civilizációját veszített ország, és a demonstrációs viselkedők is rosszul viselkednek. A mai performance-ekben pedig a környezetükből kiemelt rítuselemek keresése zavar, amikor éppen úgy nem tisztázott az utalás és a kinyilvánítás viszonya, mint a színházakban. Ezeken az *előadásokon* is nyilvánvaló az identitászavar: sem az önsanyargatás, sem a pofátlan gyönyözés nem tudja feledtetni, hogy a performáló személy mennyire nem biztos önmaga fontosságában. Sajátos ellen-campkorszakot élünk napjaink magyar előadóművészetében: amíg a campművészek anno személyiségük erejével robbantották természetessé a mesterséges szituációkat, emezek ma a mesterséges emelkedettségtől remélik megtalálni személyiségük természetét. Szegény *Andy Warhol*: látni szeretnék végre már valakit, aki legalább tizenöt percig nem sztár.

Nekem ma Budapesten az jelenti az előadást, ha *Pauer Gyulával*

beszélgetek. Olyankor nem zavarnak a dimenziók, megcsillan a Mester szeme, és elindul a színház, előadás zajlik, fogyasztás után eldobható, mint a papírpohár.

Mindezek a dilemmák, melyekről eddig írtam, nem érvényesek Kantornál. Ugyanakkor, Kantor nem vallásalapító, mint *Grotowski*, nem álomrocksztár, mint *Robert Wilson* és nem transzcendentális személy, mint *Jack Smith*. Tadeusz Kantor egy darab ember. És emberdimenziójú a színháza is.

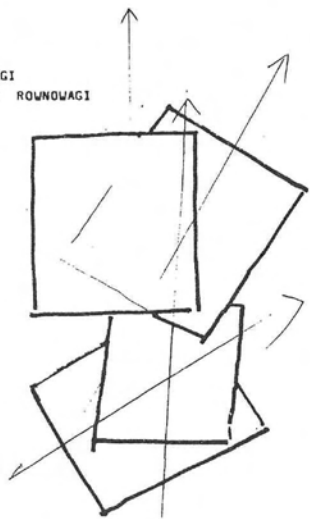
Számomra a *Lengyel Intézetben* tartott videóvetítések legfelelősebb tapasztalata az volt, amikor élete utolsó – és már csak a túlsó partról befejezett – rendezése közben azt mondják neki az orvosok, hogy ne idegeskedjen, mert nem bírja ki a szíve, és attól kezdve Kantor állandó (plusz) idegeskedésben éli végig hátramaradt életét, mert idegesíti, hogy nem idegeskedhet. Takaréklángon élő generációink számára, amelynek tagjai között bevett társasági modor lett a hipochondria és életcél a levajazott viszonyok szerint történő nyomulás, ez az ön-prométeuszi tragédia és annak végigjársása lecke lehet: nem biztos, hogy az unicum és a lobbizás a két legjobb serkentőszere az ihletnek. Mint ahogy azt is megtudtuk ebből a dokumentumból, amelynek anyaga még Kantor életében kezdődött, és már csak a lenyomataiként továbbélő színészek munkájával ért véget, hogy mesterük utolsó üzenete nekik szól: elnézést kért tőlük, hogy köszönés nélkül távozott, és nem mondta le a délutáni próbát.

M

T Kantor
Malarstwo

RUCH WAHADLOUY
TRACENIE ROWNOWAGI
I PRZYWRACANIE ROWNOWAGI

MALARS
TWO

TEATR

T Kantor

Az a magatartás, amelyikből a művészeti kultúrákat életető alkotások születnek, a kínai példázat mintáját követi a festőről, akinek annyira megtetszett a vászonra festett táj, hogy belelépett a képbe. Beletűnt. Amióta tudunk róla, azt hisszük, ez a tökély. Megfelekedünk arról, hogy a festő mindig maga előtt tolja az aktuálisan belülről látott képet (hiszen projíciónál), másrészt, hogy az általunk feltételezett tapasztalás lényege az elidegenítés (hiszen előbb eltávolodik a képtől ahhoz, hogy utána beleléphessen), harmadrészt megfelekedünk arról, hogy továbbra sem látjuk: mit lát a festő? A lényeg titok marad.

Kantor lesz az elkövetkező kultúrtörténet „kínai festője”, csak „azok” annyiban startolnak jobb helyzetből, mint „mi”, hogy tevékenységükkel simára és áttekinthetővé radírozták a szellemi terepet. (Persze, nem véletlenül az idézőjelek, hiszen potenciálisan mi vagyunk azok is, és azok is mi vagyunk, hiszen éltünk-élhettünk Kantorral egy időben és Kantor után is – sőt, élnek még közöttünk olyan szellemi lények, akik már éltek akkor is, amikor Kantor még nem.)

Kantor minden darabja (és előadása) önéletrajzi ihlettségű. Projiciálja az emlékezést, majd objektivizálja (előadásokban) a prejiációt. Mások (színészei) projiciálásába építi ezt a furcsán megélt víziót, amelyről munkatársai tudják, hogy nem más, mint a Kantor múltjában található konkrét jelek halmaza, és míg ők a jeleket próbálják pontosan megidézni, az őket irányító Kantor a jelek jelentésén spekulál. Ha Kantor a *CD-Rom*, ők a *software* bioelemei. Mint a *Tron* című film programba került hőse, védik identitásukat és keresik helyüket, csak nem ajövő, hanem a számukra ismeretlen múlt felé rohanva.

Tudjuk, hogy precízen megírt szövegeken, atyai szigorral levezényelt próbákon végzett munka után házigazdaként ott volt az előadások színpadán maga Kantor is, bolyongva a saját múltjáról kivetített képekben, hogy hol mint szemlélődő útítárs, hol mint együttjátsszó résztvevő, hol mint instruáló tekintély jelen legyen, irányítsa, keresse, és – a többiekkel együtt – megvalósítsa látomásait, megtalálja saját gyökereit. Árukkodó az egyik darab címe: *Soha*

többé nem térek ide vissza. Visszatért, és bele is halt, poénkodhatnék a bornírt túlélők nevében, de hát persze, saját izléstelenségemen is végre túllépve elismerem, hogy Kantor, mint minden nagy művész, egyhelyben áll, vagy életfázisokban van jelen, az Erdély Miklós (és Hamvas) által megmutatott paralellidőben, és eképpen, minden műve, hogy Erdélyt parafrájljam, a mi oldalunkról nézve, álomkonstrukció. Az érvényesség záloga, hogy ő nem álmodik: megél.

Világa ezért nehéz terep. Még egy olyan kvalitású lengyel látnok is, mint amilyen *Andrzej Wajda*, alaposan melléfogott *A halott osztály* filmes dokumentálásakor, megölve a terek tág léptékű nyitásával a lélek sűrűségét, intenzitását. Wajda kudarca nem csupán a társművész tévedése, hanem a gondolkodóé is. A filmes kényszeres mutogatási vágya, ami minden láthatóra vonatkozik, és ami a vászonkép-valóság közbevettségével magyarázható, itt a túlbiztosítottaságból fakadó frusztráltságon túl zavaró, már-már steril szellemi védettségéről is tanúskodik: az okozati összefüggések logikán kívüli dimenzióinak felszínesebb voltáról.

Tadeusz Kantor festő, mint a legendában szereplő kínai úr (szerepelt is az összeállításban egy tizenkét perces, gyönyörű dokumentáció: Tadeusz Kantor a *Cricotecában* a *Szeptemberi vereség* című képet festi), és az a festészet, amit az előadótérben élő emberekkel, bábokkal és tárgyakkal művel, lendületes, érzelmekkel telített, valóságos akciókhoz és formákhoz hű; *Goyát*, esetenként *Velasquezt* és *Greco*t, de főként a német-alföldieket idézi. Leginkább, persze, az életet, s hogy még inkább demagóg legyenek, az életet, ahogy zajlik. Ahogy azt megélik. Ahogy eltörnek egy mécses, eltörnek egy élet, ahogy már belül eltört, amikor repedni kezd. Nem absztrakt. Nem formáiban az, hanem a törekvésben, hogy a megélt élményt visszaobjektivizálja.

Mint minden ember, aki művészettel foglalkozik.

Tadeusz Kantor rajzait a *Lekcje Mediolańskie* 1986. c. kötetből (Cricoteka, 1991, Krakow) vettük át.

